MOTIVUL ŞAHULUI ÎN LITERATURĂ
(Studiu comparativ în baza romanului *Apărarea Lujin* de Vladimir Nabokov, a nuvelei *Jucătorul de şah* de Stefan Zweig şi a povestirii *O Luptă* de Patrick Süskind)

Victoria CUCU, Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine

The work examines the motif of chess in literature reflected in the novel The defense by V.Nabokov, in the novella The Royal Game by S.Zweig and in the story A battle by P.Süskind. The author of the work comes to the conclusion that the chess motif illustrates persuasively the alternative reality as also the dualistic nature of the human being.

Având originile demult pierdute în negura timpurilor, şahul renaşte continuu sub forma diverselor combinaţii, constituind totodată o alternativă a lumii, situată între doi poli opuşi, aflaţi într-o transcendenţă, care pe cât de prolifică, pe atât de distrugătoare poate fi. Pornind de la această idee, a dualismului, a atracţiei dintre figurile albe şi negre, care pornesc de la acelaşi punct asemeni benzii lui Möbius, şahul esenţializează în sine o concepţie utopică a universului, o ordine care e mereu într-o etapă tranzitorie, armonia echivalând într-o anumită măsură cu haosul, fapt ce duce prin urmare la absurd. *Dar nu-l limitezi oare, în mod condamnabil, numindu-l joc? Nu este oare o ştinţă, o artă sau ceva suspendat la mijloc, între acestea două, ca sicriul lui Mahomed – între cer şi pământ* [4, p. 435]?

Literatura a încercat şi ea să pătrundă în limba misterioasă a acestuia, dezvăluindu-i noi valenţe. Astfel şahul este perceput ca un cod universal, ce reflectă lumea din jur, conferindu-i o altă dimensiune, care ar putea stabili contacte cu o lume superioară.

Anume acest fapt a constituit imboldul de a urmări şi compara prezenţa şi evoluţia motivului şahului în contextul literaturii secolului XX, tematica căruia este axată pe fenomenul dezumanizării. Lucrarea cu titlul *Motivul şahului în literatură* este axată pe studiul comparativ al motivului şahului în baza a trei opere literare din secolul XX: *Apărarea Lujin* de Vladimir Nabokov, *Jucătorul de şah* de Stefan Zweig şi a povestirii *O luptă* de Patrick Süskind.

Actualitatea temei abordate rezidă în faptul că aceasta reflectă problematica societăţii contemporane prin prisma motivul şahului. În

acest sens, motivul şahului în cadrul operelor sus-numite dispune de mai multe interpretări şi idei, precum ideea absurdităţii războiului, terorii regimurilor politice radicale (în contextul nuvelei *Jucătorul de şah* şi a povestirii *O luptă*), natura dual a fiinţei umane, realitatea alternativă (în contextul romanului *Apărarea Lujin* şi a nuvelei *O luptă*).

În nuvela *Jucătorul de şah* autorul plasează paralel natura dual a fiinţei umane şi tendinţa ei spre autodistrugere cu caracterul dual al şahului. Astfel protagonistul nuvelei, Dr. B., prin intermediul şahului ajunge la o duplicitate a gândirii – *das Doppeldenken*. Şahul apare atât ca simbol al logicii de oţel, cât şi al fanteziei şi spiritului care eşuează şi se resemnează cu teroarea, în pofida tuturor încercărilor de a se opune acesteia. Faptul dat reprezintă o formă de contrapunere cu fascismul [1, p.133]. La fel şi povestirea *O luptă* prin descrierea sa laconică şi caustică a unei partide şah face unele trimiteri subtile la absurditatea războiului, regimurilor totalitare (jocul de cuvinte în spirit postmodernist *Ein Kampf* şi *Mein Kampf*), la modul în care poporul german a fost manipulat de nazişti. Romanul *Apărarea Lujin* sugerează şi el unele idei legate de venirea la putere a fasciştilor. Izolarea lui Lujin, încercarea acestuia de a *şahiza* lumea înconjurătoare pot fi interpretate ca o autoapărare şi presimţire inconştientă a protagonistului a unei anomalii istorice, precum izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial.

Perceperea şahului ca o realitate alternativă conţine germenii conceptelor despre joc elaborate de istoricul Johan Huizinga (jocul ca o microlume temporară [2, p.8]). Motivul şahului perceput ca o realitate alternativă reliefează două întrebări existenţiale în nuvela lui Zweig *Jucătorul de şah* şi în romanul *Apărarea Lujin* de Nabokov. Astfel, în nuvelă se deduce întrebarea cum îşi poate afirma fiinţa umană şi psihicul acesteia propria libertate faţă de dominaţia violenţei fizice şi morale, pe când în opera *Apărarea Lujin* – faţă de dominaţia lumii plate, banale, a rutinei. În ambele mostre literare, evadarea în şah formează un raport de compensare între eroi şi lumea înconjurătoare, care treptat devine din ce în ce mai inaccesibilă pentru aceştia. Astfel Lujin şahizează realitatea, care-i pare monotonă, dezolantă, mult mai plictisitoare faţă de labirinturile ademenitoare ale şahului. Dr. B. devine victima unui paradox. Iniţial şahul îi compensează lumea dincolo de gratii, reîntorcându-i şi întărindu-i încrederea în propria gândire,

fiind totodată o altă formă de izolare, ce duce la dedublarea conştiinţei eroului nuvelei. Astfel ambele personaje ale operelor schiţează un prototip de personaj tipic literaturii secolului XX – inadaptabilul.

Şahul ca o realitate alternativă descoperă natura dual㠠a fiinţei umane, care la rândul ei se poate ilustra convingător prin intermediul benzii lui Möbius. Compararea topologiei tablei de şah cu Banda lui Möbius sugerează în contextul operelor sus-numite pierderea orientabilităţii personajelor în lumea şahului, albul suprapunându-se pe negru. O astfel de abordare a motivului şahului este relevantă pentru toate cele trei texte literare. Principiul jocului de şah este asemănător cu cel al benzii lui Möbius, ilustrând prezenţa aparentă a luptei dintre alb şi negru, dintre doi poli opuşi care pornesc din acelaş punct. Prin intermediul benzii lui Möbius este creionată o altă interpretare a motivului şahului – şahul ca o formă de ilustrare a duplicităţii umane. Duplicitatea lui Lujin se manifestă prin identificarea acestuia cu una dintre figurile sale – calul negru. În nuvela *Jucătorul de şah* acesta se regăseşte în gândirea dublă a lui Dr. B. – eul alb şi eul negru. Astfel eroul ajunge la o aparentă duplicitate a gândirii, pe când pentru Lujin prin prisma jocului de şah realitatea îi pare ireală în comparaţie cu combinaţia sa, care-l face să evadeze din lume printr-o sinucidere inconştientă. Lujin urmărind combinaţia sa, urmărea traiectoria unei astfel de benzi fără ieşire. precum cea a lui Möbius, dorind să se depăşească pe sine şi să atingă inaccesibilul, la care atât de mult tindea. În povestirea *O luptă* banda lui Möbius reflectă anumite aspecte dualiste referitor la şah, care în final sugerează absurdul utopic. Victoria în şah nu joacă niciun rol, ci procesul, devenirea jucătorului în timpul unei partide. Astfel este reliefată ideea că adevărata esenţă a şahului rezidă în etica sa, care nu este accesibilă oricărui jucător, şahul generând în acest sens o psihologie proprie, o etică divină, fiind comparat cu o insituţie divină [3, p. 10].

Dacă în romanul *Apărarea Lujin* este zugrăvită o blândă, fecundă *şahizare* a lumii, ce duce la o copleşitoare autodistrugere, pledând pentru o armonie ce nu se poate realiza aici pe pământ, atunci în nuvela *Jucătorul de şah* prin intermediul şahului este sugerată duplicitatea psihicului uman sub presiunea unui regim inuman, nazist. Povestirea lui Patrick Süskind *O luptă* reprezintă o sinteză complexă a lumii, în care şahul se identifică cu o morală superioară, divinul.

Motivul şahului în contextul literaturii secolului XX s-a dovedit a fi un teritoriu fertil în literatură, care alimentează teme literare de o importanţă majoră, precum dezumanizarea, înstrăinarea, duplicitatea umană, viaţa ca un joc şi jocul ca viaţa.

Bibliografie:

1. HOBEK, F. *Erläuterungen zu Stefan Zweig Schachnovelle.* Hollfeld: C.Bange Verlag, 1993. 152 p.
2. HUIZINGA, J. *Homo Ludens*. London: Routledge & Kegan Paul, 1949. 220 p.
3. SADOVEANU, M. *Aventurile şahului.* Chişinău: EUS, 1993. 111 p.
4. ZWEIG, S. Schachnovelle. În: Zweig, S. *Meisternovellen.* Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2001. 491 p.

Recomandat Ivan PILCHIN,
magistru, lector